

Van Campen schrijft in een brief in de Goesche Courant dat het niet alleen in het belang van de arbeider is dat de vereniging tot stand komt en bloeit. "Want zij is een wapen dat pauperismus bestrijdt, en zijne bestrijding is voor allen zonder onderscheid wenschelijk". Hij werkt speciaal de werkgevers op zich als buitengewoon lid aan te melden: "zoo zult gij, de werklieden helpende, totdat zij zichzelve eenmaal geheel alleen kunnen helpen, tevens u zelven helpen". Dat laatste sloeg erop dat, wanneer arbeiders een ziekteverzekering hebben, doorbetaling bij ziekte door de werkgever niet meer nodig is. De vereniging bestond nog maar een jaar toen er ernstige problemen ontstonden. Moest men zich aansluiten bij het landelijke Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond of niet. In de vergaderingen werd er fel over gediscussieerd. Overigens meer tuesen de buitengewone leden dan tussen de gewone =arbeiders leden. Dit leidde tot een uitgebreid commentaar in de Goesche Courant (26-2-1881).

"Er is in onze gemeente een zeker comite - of liever een vereniging van een paar personen, die zich wellicht nog geen comite heet - dat zich ten doel stelt om vooral op arbeidersgebied de nieuwe ideeën te doen doordringen, den werklieden nieuwe eischen en rechten te doen kennen, en de beweging levendig te houden, die hen wil doen begrijpen dat zij veel kunnen als zij hun eigen kracht leren kennen. Die beweging nu, goed van beginsel, wordt te breed opgezet. Eerst een lezing van den heer Domela Nieuwenhuis, daarna eene voordracht van de heer Heldt, nu weer een van de heer De Rot. Wij zouden zoo gaarne hen willen toeroepen: vooral niet te veel ijver, want zo bereikt gij uw doel zeker niet! Zoo verflauwt de belangstelling, die er bestaan mocht, terwijl de opkomst bij de gehouden voordrachten reeds beweest, hoe weinig belang daarin gesteld wordt door de werklieden zelven. Door die belangstelling langzaam op te wekken zal men beter slagen, dan wanneer men met kracht en geweld en te plotseling die in het leven wil roepen." Zo gaat het nog een tijdje door. Rustig, rustig aan. Ook enkele jaren wachten met het in behandeling nemen van het voorstel om de werkliedenvereniging "Eigen Hulp" aan te laten sluiten bij dheth A.N.W.V. En verder: "Ons dunkt: er moet alles vermeden worden, wat ook maar zweemt naar gezag of invloed uitoefenen door buitengewoone leden, teneinde de gewone leden van "Eigen Hulp" meer zelfstandig te vormen. Er is al genoeg gepraat en geinfluenceerd door buitengewone leden; zoo lang dit gold de vereniging op dreef helpen lieten wij het nog daar, maar bedenkelijker voor het bestaan der vereeniging wordt dit, wanneer men telkens en telkens weer zich gaat mengen in aangelegenheden die de gewone leden onder elkaar moeten vinden."

Wie de buitengewone leden wren die zo influenceerden, weten we nog niet. Drie zijn eerder genoemd. In elk geval hedden ze de nodige contacten en haalden zij de genoemde sprekers

DE NEGENTIENDE EEUW

Omstreeks 1870 komt Nederland in de greep van het moderne kapitalisme en begint er bij de arbeiders het bewustzijn te ontstaan dat ze gezamenlijk een maatschappelijke klasse vormen. Dit proces van bewustwording ontstond uiteraard het eerste op die plaatsen waar vroege industrialisatie aanwezig was en in de veenkolonien. Op deze plaatsen waren de wantoestanden het grootst.

Als reactie op deze toestanden onstond in 1870 een "Comite ter bespreking der sociale questie". In het comite had een inwoner van Goes zitting, te weten mr. M.J. de Witt Hamer. Deze De Witt Hamer was in 1866 gepromoveerd op een studie over cooperatieve arbeidersverenigingen getiteld: "De Arbeidersvereniging". De Witt Hamer trachtte, zodra hij na zijn studie weer in Goes woonde, zij ideeën in praktijk te brengen en begon met enkele gelijkgestemden een serie lezingen te houden voor "handwerkslieden, neringdoenden en arbeiders".

De huisvestingssituatie in Goes was zeer slecht. De Witt Hamer schreef in de Goesche Courant: "Ook in Goes is het gebrek aan woningen groot, men zou kunnen zeggen: dikwijls is de man niet het hoofd van een huisgezin, maar slechts het eerste varken in het varkenskot". Ook de medicus dr. K. Broes van Dort publiceerde over de woningtoestanden in Goes in zijn boekje: "Bijdrage tot de kennis der sterfte van Goes over 1830-1859". -citaat-

De Witt Hamer slaagde erin enkele geschoolde arbeiders voor een cooperatieve vereniging te interesseren en er werd opgericht "De Goesche Arbeidersvereniging" met als doelstelling "De leden Goede en goedkope huisvesting te bezorgen uit door hen bijeengebrachte gelden, teneinde hunne stoffelijke welvaart te bevorderen". Dit was de eerste consumentenorganisatie in Nederland.

Arbeiderszelfbestuur is niet eenvoudig. Om te beginnen werd geen koninklijke goedkeuring op de statuten verkregen. Daardoor ontbrak rechtspersoonlijkheid. Ook lukte het niet goed om voldoende kapitaal bijeen te brengen. Sommige leden vonden dat de vereniging maar omgevormd moest worden tot een kolonvereeniging. De meerderheid besliste anders en dank zij de steun van De Witt Hamer werd uiteindelijk rechtspersoonlijkheid verkregen onder de naam: Bouwvereniging "Help U Zelfen", door en voor arbeiders te Goes. Op 28 mei 1872 was het zover dat de eerste steen voor vier woningen gelegd kon worden.

Ook op andere terreinen komen arbeidersinitiatieven tot stand. In 1880 wordt opgericht de "Werkliedenvereniging Eigen Hulp". Doel van de vereniging is het verstrekken van ondersteuning bij ziekte. Men kon ook buitengewoon lid worden; dr. A.W. van Kampen (directeur der H.B.S.) dr. F.C.W. Frowein (leraar) en M.J. Marees van Swinderen (wethouder) werden direct buitengewoon lid. De laatste was een zwager van De Witt Hamer. Zij hielpen deze prille vereniging met raad en daad.

Van Campen schrijft in een brief in de Goesche Courant dat° het niet alleen in het belang van de arbeider is dat de ver-
eniging tot stand komt en bloeit. "Want zij is een wapen dat° pauperismus bestrijdt, en zijne bestrijding is voor allen zonder° onderscheid wenschelijk". Hij werkt speciaal de werkgevers° op zich als buitengewoon lid aan te melden: "zoo zult gij,° de werklieden helpende, totdat zij zichzelven eenmaal geheel° alleen kunnen helpen, tevens u zelve helpen". Dat laatste° sloeg erop dat, wanneer arbeiders een ziekteverzekering hebben,° doorbetaling bij ziekte door de werkgever niet meer nodig is. De vereniging bestond nog maar een jaar toen er ernstige pro-
blemen ontstonden. Moest men zich aansluiten bij het landelijke° Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond of niet. In de verga-
deringen werd er fel over gediscussieerd. Overigens meer tuesen° de buitengewone leden dan tussen de gewone =arbeiders leden.° Dit leidde tot een uitgebreid commentaar in de Goesche Courant° (26-2-1881).

"Er is in onze gemeente een zeker comite - of liever een ver-
eeniging van een paar personen, die zich wellicht nog geen° comite heet - dat zich ten doel stelt om vooral op arbeidersge-
bied de nieuwe ideeën te doen doordringen, den werklieden nieuwe° eischen en rechten te doen kennen, en de beweging levendig° te houden, die hen wil doen begrijpen dat zij veel kunnen als° zij hun eigen kracht leren kennen. Die beweging nu, goed van° beginsel, wordt te breed opgezet. Eerst een lezing van den° heer Domela Nieuwenhuis, daarna eene voordracht van de heer° Heldt, nu weer een van de heer De Rot. Wij zouden zoo gaarne° hen willen toeroepen: vooral niet te veel ijver, want zo bereikt° gij uw doel zeker niet! Zoo verflauwt de belangstelling, die° er bestaan mocht, terwijl de opkomst bij de gehouden voordrachten° reeds beweest, hoe weinig belang daarin gesteld wordt door de° werklieden zelve. Door die belangstelling langzaam op te wekken° zal men beter slagen, dan wanneer men met kracht en geweld° en te plotseling die in het leven wil roepen." Zo gaat het° nog een tijdje door. Rustig, rustig aan. Ook enkele jaren wachten° met het in behandeling nemen van het voorstel om de werklieden-
vereniging "Eigen Hulp" aan te laten sluiten bij dhet A.N.W.V. En verder: "Ons dunkt: er moet alles vermeden worden, wat ook° maar zweemt naar gezag of invloed uitoefenen door buitengewoone° leden, teneinde de gewone leden van "Eigen Hulp" meer zelfstandig° te vormen. Er is al genoeg gepraat en geïnfluenceerd door buiten-
gewone leden; zoo lang dit gold de vereniging op dreef helpen° lieten wij het nog daar, maar bedenkelijker voor het bestaan° der vereeniging wordt dit, wanneer men telkens en telkens weer° zich gaat mengen in aangelegenheden die de gewone leden onder° elkaar moeten vinden."

Wie de buitengewone leden wren die zo influenceerden, weten° we nog niet. Drie zijn eerder genoemd. In elk geval hedden° ze de nodige contacten en haalden zij de genoemde sprekers°

naar Goes. F. Domela Nieuwenhuis sprak op 25 februari over "Het socialisme, vorm der toekomstige maatschappij". Er zaten ongeveer 60 personen in de zaal. OP 29 maart sprak B.H. Heldt over: "Wat de werklieden zelven moeten doen om hun toestand te verbeteren, en wat van andere zijde gedaan behoort te worden." Hij pleitte voor verenigingen van arbeiders, op allerlei terrein: winkelverenigingen, spaarverenigingen, verenigingen ter bespreking van maatschappelijke vraagstukken. "Laten de werklieden dien weg opgaan, dan kunnen zij, maar ook alleen als zij zelven de handen aan het werk slaan, verandering en verbetering verwachten. Doch als zij zelven zich geen opoffering getroosten, kan men aan de regering niets vragen, want wat zal deze verrichten als deze zelven niets doen?"

De laatste spreker van het uitgenodigde drietal was Th. de Rot. Er zaten ruim 50 personen in de zaal. De krant schrijft erover: "De heer De Rot is een vurig spreker, die heftiger zich horen deed dan een zijner beider voorgangers. Hij mist de bescheving van den heer Domela Nieuwenhuis en de bedaarde tact van de heer Heldt." Zijn toespraak over de algemene politieke eisen van de arbeiders maakt, althans in het verslag, een wat warrige indruk. De heer Larsen, laarzenfabrikant, zegt er voorstander van geweest te zijn toen zijn arbeiders zich in "Eigen Hulp" gingen organiseren. Hij heeft grote bezwaren tegen verbreding van de doelstelling met leerplicht, algemeen stemrecht e.d. Hij formuleert kernachtig: "Wat heeft toch het geluk van den werkmans te maken met algemeen stemrecht? Waarom is leerplicht nodig? Om de kinderen te sturen naar de school, waar men leert dat een mensch een aap is. Als de werklieden allen Fransch, Engelsch en Duitsch kennen, dan wil tenslotte niemand meer achter een kruiwagen lopen." En later: "Hij protesteerde tegen al die opruij, en vond het beter dat men de werklui naar de kerk voerde."

In 1887 spreekt P.J. Troelstra over kinderarbeid, in 1891 Domela Nieuwenhuis over "volk en wetgeving". In 1892 opnieuw Troelstra over werkeloosheid. Datzelfde jaar kwam Domela Nieuwenhuis opnieuw naar Goes en sprak over "Christendom en socialisme". In de discussie vraagt ene Elzinga het woord. Hij zegt kunstenaar te zijn. "Hij bestudeerde de karakters der menschen, wanneer ze voor hem poseerden, ten einde gefotografeerd te worden. Nu had hij twee koppen geteekend (die hij vertoonde), waarvan de eene den mensch die in God gelooft - met een glimlach op het gelaat, - de andere den socialist zonder geloof aan God, - met een stroef en terugstootend uiterlijk - voorstelde Hij vroeg nu den heer Domela Nieuwenhuis vanwaar het kwam, dat de socialist zulk een terugstootend uiterlijk hebben en of dit niet gelegen is in hun ongelooft." Hij wilde de vraag stellen of een socialist tevreden kan leven.

In 1893 spreken voor de Sociaal Democratische Bond, afdeling Goes H. van Kol en Jan Stap.

Het is duidelijk dat de verbreiding van de socialistische gedachte ook in Goes wortel begon te schieten. De volgende jaren spreken nog Troelstra, Wibaut, Van der Goes en Vliegen. Maar deze kwamen op uitnodiging van de inmiddels opgerichte afdeling van de SDAP.

, Oprichting SDAP In het gebouw "Atlas" te Zwolle werd op 26 augustus 1994 een vergadering gehouden "tot regeling der organisatie van alledemocratische socialisten, dat wil zeggen van diegenen, die zoowel op politiek als op economisch gebied het gemeenschappelijk bezit der productiemiddelen nastreven en dus ook het kiesrecht willen veroveren en gebruiken als wapen in de klassenstrijd" Het standpunt dat via parlementaire weg ook het socialistische ideaal nagestreefd moest worden, veroorzaakte een scheuring in de socialistische beweging. De Sociaal Democratische Bond verwierp de parlementaire weg (van parler en mentir) en wilde niet aan verkiezingen deelnemen. Het ontstaan van de SDAP was op die datum een feit; men begon met 56 leden. Echt parlementair was de SDAP nog niet. Bij de kamerverkiezingen in 1913 werden 18 zetels behaald. De confessionelen verlorende meerderheid en links zou kunnen regeren met de liberalen. Het SDAP-congres besloot met 376 tegen 317 stemmen niet te gaan regeren. Zitting nemen in het parlement kan wel als strijdmiddel gebruikt worden als mogelijkheid om eisen gerealiseerde krijgen; deelname aan een kabinet is onmogelijk. De grote voorman van de anarchisten, later marxisten, en nu wellicht horizontalen, was Domela Nieuwenhuis. Van hem is de uitspraak "Mogen de socialisten begrijpen, dat de vrijmaking der arbeiders het werk moet zijn van de arbeiders zelve endat als de meneeren en mevrouwen het voor hen moeten opknappen, er niets van terecht komt" Schimpend sprak men in de anarchistische beweging dan ook over de SDAP als over Sociale Dominees en Advocaten Partij. In Vlissingen, zo is uit het onderzoek van Bert Altena gebleken, hing de sociale sterk aan het anarchisme. De SDAP-afdeling werd pas in 1906 opgericht en heeft jarenlang een kwakkelend bestaan geleid. In Middelburg, daarover heeft Meertens gepubliceerd, werden belangrijke initiatieven genomen door "meneeren en mevrouwen". Reeds in 1898 werd daar een SDAP-afdeling opgericht, die al snel een grote en bloeiende afdeling werd. Over de wijze waarop de Goese SDAP-afdeling tot stand kwam is weinig bekend. Daarover gaat het volgende deel.

,AFDELING GOES VAN DE SDAPInitiatiefnemer tot de oprichting van de Goese afdeling vande Zeeuwse propagandist voor de SDAP, Ph. H. ter Meulen. De oprichting vond plaats in december 1901. Voorzitter werd eenzeker P. Polderman. Hij komt niet voor in de bevolkingsadministratie van Goes en woonde dus waarschijnlijk in een van de dorpen. Secretaris werd J.D. Krijgsman; werkzaam als landmeter bij het kadaster en dus niet bij de spoorwegen zoals Bert Altena in zijn lezing veronderstelde. Men begon met 8 leden. Reeds 4 maanden later werd Krijgsman al overgeplaatst naar Leeuwarden. In zijn plaats komt H. van Vlierden, wordt tweedesecretaris. J. Ver is penningmeester. Er zijn 10 leden. Weer drie maanden later wordt M. Geene secretaris. Volgens de burgerlijke stand is hij veldarbeider van beroep, geboren in 1853 en woont hij op Het Groene Weidje. Hij is weinig geletterd en wordt, nadat hij in het voorjaar 1903 de bloemetjeseens krachtig buiten gezet heeft, uit het bestuur gezet. Er zijn dan 11 leden. De afdeling blijft maar klein, in 1904 zijn er 17 leden. In december 1907 vestigt A.W. Kloos zich in Goes. Hij is geboren in 1880 en leraar bij het middelbaar onderwijs. Hij wordt direct secretaris. Helaas vertrekt hij al na enkele jaren, in augustus 1911 naar Dordrecht. In dat jaar zijn er nog maar 10 leden over en is de afdeling op sterven na dood. Een nieuwe impuls krijgt de afdeling als per 1 juli 1912 A.M. Overhoff uit Klazienaveen aan school C aangesteld wordt. Hij is geboren op 13-7-1891 en is dus nauwelijks 21 jaar oud. Hetzelfde jaar wordt de onderwijzer H.G. van der Veen aangesteld. Beide mannen zullen voor de Goese SDAP van buitengewoon belang blijken te zijn. Ook het kortdurende lidmaatschap van de fruitkweker F. Kakebeeke, hij bracht geld mee, hielp mee de afdeling te consolideren. Hij verliet de SDAP weer na de greep naar de macht van Troelstra in 1917. In 1915 waren er al 66 leden, in 1920 nog 56. In 1919 namen twee leden van de SDAP zitting in de gemeenteraad.

De totstandkoming van de Socialistische Democratische Arbeiders Partij in Goes

Deel I

DE NEGENTIENDE EEUW

Omstreeks 1870 komt Nederland in de greep van het moderne kapitalisme en begint er bij de arbeiders het bewustzijn te ontstaan dat ze gezamenlijk een maatschappelijke klasse vormen. Dit proces van bewustwording ontstond uiteraard het eerste op die plaatsen waar vroege industrialisatie aanwezig was en in de veenkolonien. Op deze plaatsen waren de wantoestanden het grootst.

Als reactie op deze toestanden onstond in 1870 een "Comité ter bespreking der sociale questie". In het comité had een inwoner van Goes zitting, te weten mr. M.J. de Witt Hamer. Deze De Witt Hamer was in 1866 gepromoveerd op een studie over cooperatieve arbeidersverenigingen getiteld: "De Arbeiders-vereeninging". De Witt Hamer trachtte, zodra hij na zijn studie weer in Goes woonde, zij ideeën in praktijk te brengen en begon met enkele gelijkgestemden een serie lezingen te houden voor "handwerkslieden, neringdoenden en arbeiders".

De huisvestingssituatie in Goes was zeer slecht. De Witt Hamer schreef in de Goesche Courant: "Ook in Goes is het gebrek aan woningen groot, men zou kunnen zeggen: dikwijls is de man niet het hoofd van een huisgezin, maar slechts het eerste varken in het varkenskot". Ook de medicus dr. K. Broes van Dort publiceerde over de woningtoestanden in Goes in zijn boekje "Bijdrage tot de kennis der sterfte van Goes over 1830-1859".

De Witt Hamer slaagde erin enkele geschoolde arbeiders voor

I: Van de gegoeden stierren er 1 op 42.3 inwoners, van de armen 1 op 25.4; de gemiddelde leeftijd van de gegoeden was 31.7 jaar, van de armen 21.9 jaar. Hij toonde

Partij
Volksraad
Volkskamer

zie I

een cooperatieve vereniging te interesseren en er werd opgericht "De Goesche Arbeidersvereniging" met als doelstelling "De leden Goede en goedkope huisvesting te bezorgen uit door hen bijeengebrachte gelden, teneinde hunne stoffelijke welvaart te bevorderen". Dit was de eerste consumentenorganisatie in Nederland.

Arbeiderszelfbestuur is niet eenvoudig. Om te beginnen werd geen koninklijke goedkeuring op de statuten verkregen. Daardoor ontbrak rechtspersoonlijkheid. Ook lukte het niet goed om voldoende kapitaal bijeen te brengen. Sommige leden vonden dat de vereniging maar omgevormd moest worden tot een kolenvereniging. De meerderheid besliste anders en dank zij de steun van De Witt Hamer werd uiteindelijk rechtspersoonlijkheid verkregen onder de naam: Bouwvereniging "Help U Zelfen", door en voor arbeiders te Goes. Op 28 mei 1872 was het zover dat de eerste steen voor vier woningen gelegd kon worden.

Ook op andere terreinen komen arbeidersinitiatieven tot stand. In 1880 wordt opgericht de "Werkliedenvereeniging Eigen Hulp". Doel van de vereniging is het verstrekken van ondersteuning bij ziekte. Men kon ook buitengewoon lid worden; dr. A. W. van Kampen (directeur der H. B. S.) dr. F. C. W. Frowein (leraar) en M. J. Marees van Swinderen (wethouder) werden direct buitengewoon lid. De laatste was een zwager van De Witt Hamer. Zij hielpen deze prille vereniging met raad en daad.

Van Campen schrijft in een brief in de Goesche Courant dat het niet alleen in het belang van de arbeider is dat de vereniging tot stand komt en bloeit. "Want zij is een wapen dat

pauperismus bestrijdt, en zijne bestrijding is voor allen zonder onderscheid wenschelijk". Hij werkt speciaal de werkgevers op zich als buitengewoon lid aan te melden: "zoo zult gij, de werklieden helpende, totdat zij zichzelven eenmaal geheel alleen kunnen helpen, tevens u zelve helpen". Dat laatste sloeg erop dat, wanneer arbeiders een ziekteverzekering hebben, doorbetaling bij ziekte door de werkgever niet meer nodig is. De vereniging bestond nog maar een jaar toen er ernstige problemen ontstonden. Moest men zich aansluiten bij het landelijke Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond of niet? In de vergaderingen werd er fel over gediscussieerd. Overigens meer tusschen de buitengewone leden dan tusschen de gewone (=arbeiders) leden. Dit leidde tot een uitgebreid commentaar in de Goesche Courant (26-2-1881).
"Er is in onze gemeente een zeker comité - of liever een vereniging van een paar personen, die zich wellicht nog geen comité heet - dat zich ten doel stelt om vooral op arbeidersgebied de nieuwe ideeën te doen doordringen, den werklieden nieuwe eischen en rechten te doen kennen, en de beweging levendig te houden, die hen wil doen begrijpen dat zij veel kunnen als zij hun eigen kracht leren kennen. Die beweging nu, goed van beginsel, wordt te breed opgezet. Eerst een lezing van den heer Domela Nieuwenhuis, daarna eene voordracht van de heer Heldt, nu weer een van de heer De Rot. Wij zouden zoo gaarne hen willen toeroepen: vooral niet te veel ijver, want zo bereikt gij uw doel zeker niet! Zoo verflauwt de belangstelling, die

er bestaan mocht, terwijl de opkomst bij de gehouden voordrachten reeds bewees, hoe weinig belang daarin gesteld wordt door de werklieden zelven. Door die belangstelling langzaam op te wekken zal men beter slagen, dan wanneer men met kracht en geweld en te plotseling die in het leven wil roepen." Zo gaat het nog een tijdje door. Rustig, rustig aan. Ook enkele jaren wachten met het in behandeling nemen van het voorstel om de werkliedenvereniging "Eigen Hulp" aan te laten sluiten bij dhet A.N.W.V. En verder: "Ons dunkt: er moet alles vermeden worden, wat ook maar zweemt naar gezag of invloed uitoefenen door buitengewoone leden, teneinde de gewone leden van "Eigen Hulp" meer zelfstandig te vormen. Er is al genoeg gepraat en geinfluenceerd door buitengewone leden; zoo lang dit gold de vereniging op dreef helpen lieten wij het nog daar, maar bedenkelijker voor het bestaan der vereeniging wordt dit, wanneer men telkens en telkens weer zich gaat mengen in aangelegenheden die de gewone leden onder elkaar moeten vinden."

Wie de buitengewone leden wren die zo influenceerden, weten we nog niet. Drie zijn eerder genoemd. In elk geval hedden ze de nodige contacten en haalden zij de genoemde sprekers naar Goes. F. Domela Nieuwenhuis sprak op 25 februari over "Het socialisme, vorm der toekomstige maatschappij". Er zaten ongeveer 60 personen in de zaal. Op 29 maart sprak B.H. Heldt over: "Wat de werklieden zelven moeten doen om hun toestand te verbeteren, en wat van andere zijde gedaan behoort te worden." Hij pleitte voor verenigingen van arbeiders, op allerlei terrein:

Oec. Spoorw. 1898

W. H. J. van der ...

1898
277 cc/pak

winkelverenigingen, spaarverenigingen, verenigingen ter bespre-
king van maatschappelijke vraagstukken. "Laten de werklieden
dien weg opgaan, dan kunnen zij, maar ook alleen als zij zelf
de handen aan het werk slaan, verandering en verbetering ver-
wachten. Doch als zij zelf zich geen opoffering getroosten,
kan men aan de regering niets vragen, want wat zal deze ver-
richten als deze zelf niets doen?"

De laatste spreker van het uitgenodigde drietal was Th. de Rot.
Er zaten ruim 50 personen in de zaal. De krant schrijft erover:
"De heer De Rot is een vurig spreker, die heftiger zich horen
deed dan een zijner beider voorgangers. Hij mist de bescheving
van den heer Domela Nieuwenhuis en de bedaarde tact van de
heer Heldt." Zijn toespraak over de algemene politieke eisen
van de arbeiders maakt, althans in het verslag, een wat warrige
indruk. De heer Larsen, laarzenfabrikant, zegt er voorstander
van geweest te zijn toen zijn arbeiders zich in "Eigen Hulp"
gingen organiseren. Hij heeft grote bezwaren tegen verbreding
van de doelstelling met leerplicht, algemeen stemrecht e.d.
Hij formuleert kernachtig: "Wat heeft toch het geluk van den
werkmans te maken met algemeen stemrecht? Waarom is leerplicht
nodig? Om de kinderen te sturen naar de school, waar men leert
dat een mensch een aap is. Als de werklieden allen Fransch,
Engelsch en Duitsch kennen, dan wil tenslotte niemand meer
achter een kruiwagen lopen." En later: "Hij protesteerde tegen
al die opruierij, en vond het beter dat men de werklui naar
de kerk voerde."

Oec. Spys met delij

1898

Boo by Jan
Boo by rij 14

33 col / pahi

In 1887 spreekt P.J. Troelstra over kinderarbeid, in 1891 Domela Nieuwenhuis over "volk en wetgeving". In 1892 opnieuw Troelstra, over werkeloosheid. Datzelfde jaar kwam Domela Nieuwenhuis opnieuw naar Goes en sprak over "Christendom en socialisme".

In de discussie vraagt ene Elzinga het woord. Hij zegt kunstenaar te zijn. "Hij bestudeerde de karakters der menschen, wanneer ze voor hem poseerden, ten einde gefotografeerd te worden."

Nu had hij twee koppen geteekend (die hij vertoonde); waarvan de eene den mensch die in God gelooft - met een glimlach op het gelaat, - de andere den socialist zonder geloof aan God, - met een stroef en terugstootend uiterlijk - voorstelde Hij vroeg nu den heer Domela Nieuwenhuis vanwaar het kwam, dat de socialist zulk een terugstootend uiterlijk hebben en of dit niet gelegen is in hun ongeloof." Hij wilde de vraag stellen of een socialist tevreden kan leven.

In 1893 spreken voor de Sociaal Democratische Bond, afdeling Goes H. van Kol en Jan Stap.

Het is duidelijk dat de verbreiding van de socialistische gedachte ook in Goes wortel begon te schieten. De volgende jaren spreken nog Troelstra, ^(een lezing over "De brandkast, beschermd door bijbel en wierookvat") Wibaut, Van der Goes en Vliegen. Maar deze kwamen op uitnodiging van de inmiddels opgerichte afdeling van de SDAP.

Deel II, over de eerste jaren van de SDAP in een volgend nummer gesoede
16-4-'02 De brandkast, beschermd door bijbel en wierookvat
Schouffout

Oec. spyswinklerij 1898
Boo by Jan
Boo by ayk
was 2... 33 col/paki

De nieuwe impuls krijgt de afdeling als per 1 juli 1912 A.M. Overhoff uit Klazienaveen aan school C aangesteld wordt. Hij is geboren op 13-7-1891 en is dus nauwelijks 21 jaar oud. Hetzelfde jaar wordt de onderwijzer H.G. van der Veen aangesteld. Beide mannen zullen voor de Goese SDAP van buitengewoon belang blijken te zijn. Ook het kortdurende lidmaatschap van de fruitkweker F. Kakebeeke, hij bracht geld mee, hielp mee de afdeling te consolideren. Hij verliet de SDAP weer na de greep naar de macht van Troelstra in 1917. In 1915 waren er al 66 leden, in 1920 nog 56. In 1919 namen twee leden van de SDAP zitting in de gemeenteraad.

Secretaris werd J.D. Krijgsman; werkzaam als landmeter bij het kadaster en dus niet bij de spoorwegen zoals Bert Aitona in zijn lezing veronderstelde. Men begon met 3 leden. Reeds na enkele maanden later werd Krijgsman al overgeplaatst naar Lelystad. In zijn plaats komt H. van Vlieden, *A. B. van Vlieden* wordt tweede secretaris. J. van *van Vlieden* is penningmeester. Er zijn 10 leden. Naar drie maanden later wordt H. Goese secretaris. Volgens de burgerlijke stand is hij veldarbeider van beroep, geboren in 1853 en woont hij op Het Groene Weidje. Hij is weliswaar lid van de afdeling maar wordt, nadat hij in het voorjaar 1903 de bijeenkomsten niet meer bijwoont, uit het bestuur gezet. Er zijn dan 11 leden.

De afdeling blijft maar klein, in 1904 zijn er 17 leden. In december 1907 vestigt A.W. Kloos zich in Goes. Hij is geboren in 1860 en leraar bij het middelbaar onderwijs. Hij wordt direct secretaris. Helaas vertrekt hij al na enkele jaren, in augustus 1911 naar Dordrecht. In dat jaar zijn er nog maar 10 leden over en is de afdeling op sterven na dood.

... het recht moet zijn van de arbeiders zelf en
... en vrouwen het voor hen moeten opknapen.
... het recht moet

... sprak men in de anarchistische beweging dan ook over
... Socialistische Democratische en Advocaten Partij.

Oprichting SDAP

SDAP Zaterdag 1898

... zittingen; zo is uit het onderzoek van Bert Altena gebleken

In het gebouw "Atlas" te Zwolle werd op 26 augustus 1894; een
vergadering gehouden "tot regeling der organisatie van alle
democratische socialistten, dat wil zeggen van diegenen, die
zowel op politiek als op economisch gebied het gemeenschappelijk
bezit der productiemiddelen nastreven en dus ook het kiesrecht
willen veroveren en gebruiken als wapen in de klassenstrijd"

Het standpunt dat via parlementaire weg ook het socialistische
ideaal nagestreefd moest worden, veroorzaakte een scheuring
in de socialistische beweging. De Sociaal Democratische Bond
verwierp de parlementaire weg (van parler en mentir) en wilde
niet aan verkiezingen deelnemen. Het ontstaan van de SDAP was
op die datum een feit; men begon met 56 leden.

1897: Tweede & Verhol L de Kamer

Echt parlementair was de SDAP nog niet. Bij de kamerverkiezingen
in 1913 werden 18 zetels behaald. De confessionelen verloren
de meerderheid en links zou kunnen regeren met de liberalen.

Het SDAP-congres besloot met 376 tegen 317 stemmen niet te
gaan regeren. Zitting nemen in het parlement kan wel als strijd-
middel gebruikt worden als mogelijkheid om eisen gerealiseerd
te krijgen; deelname aan een kabinet is onmogelijk.

De grote voorman van de anarchisten, later marxisten, en nu
wellicht horizontalen, was Domela Nieuwenhuis. Van hem is de
uitspraak "Mogen de socialistten begrijpen, dat de vrijmaking

der arbeiders het werk moet zijn van de arbeiders zelve en dat als de meneeren en mevrouwen het voor hen moeten opknappen, er niets van terecht komt"

Schimpand sprak men in de anarchistische beweging dan ook over de SDAP als over Sociale Dominees en Advocaten Partij.

SDAP Zeeland 1898 ^{Mbly} ~~Bureau~~ 1901

In Vlissingen, zo is uit het onderzoek van Bert Altena gebleken, hingen de socialen sterk aan het anarchisme. De SDAP-afdeling werd pas in 1906 opgericht en heeft jarenlang een kwakkelend bestaan geleid. In Middelburg, daarover heeft Meertens gepubliceerd, werden belangrijke initiatieven genomen door "meneeren en mevrouwen". Reeds in 1898 werd daar een SDAP-afdeling opgericht die al snel een grote en bloeiende afdeling werd. Over de wijze waarop de Goese SDAP-afdeling tot stand kwam is weinig bekend. Daarover gaat het volgende deel.

1917
13 afd
375 leden

SDAP Zeeland ^{Kamer}
1887: 13 leden
1891: 90
1894 } niet me
1897 }
1901: 697

(11 SDAP leden ^{afgevoerd!})

1905: 523
1907: 524
1907: 1113 ^{2 w. 03 55 = Jan}
1907: 1ste redactie in Middelburg
Mr W. Scaas

Juffrouw Reed of Brouwer
Nieuwenhuis

HOE HET BEGON

In "Licht en Waarheid", een Zeeuws socialistisch weekblad lezen we in 1889:

" In het algemeen gaat de arbeidersbeweging in Zeeland wat langzaam, wat al te langzaam."

Er was geen algemeen kiesrecht; alleen de welgestelden mochten kiezen. In Goes waren in 1895 van de 6746 inwoners slechts 715 kiesgerechtigden. Twintig jaar later, in 1915, mochten van de 7698 inwoners er nog maar 1338 stemmen en nog eens tien jaar later, na het invoeren van het algemeen en het vrouwenkiesrecht mochten dan eindelijk 4349 van de 8651 inwoners stemmen. De eerste keer dat de SDAP met de verkiezingen meedeed was in 1905. De lijsttrekker, Pieter Jelles Troelstra kreeg in Goes 261 stemmen. Niet zo'n gek resultaat als bedacht wordt dat het gros van de arbeiders niet mocht stemmen. De SDAP-afdeling in Goes werd opgericht in 1903, nadat in 1901 ook al heel even een afdeling bestaan had, maar deze ging direct weer ter ziele. De afdeling groeide maar heel langzaam. In 1920 waren er nog maar 56 leden.

Wat ging eraan vooraf, aan deze met zoveel moeite verkregen acceptatie van socialistische vertegenwoordigende lichamen/

Er is maar zo weinig van bekend. Er zijn enkele gegevens gepubliceerd over de opkomst van het socialisme in Middelburg en Vlissingen. Van Goes is er nog veel in te vullen en te reconstrueren.

In de tweede helft van de vorige eeuw kwam de industriële revolutie. Grenzeloze uitbuiting van mannen, vrouwen en kinderen ontstond hierdoor. Weldenkende mensen uit de gezeten burgerij realiseerden zich dat de ellendige toestand van de arbeidende klasse kon blijven duren. Onder de vrijzinnig liberalen ontstonden twee stromingen om iets te doen aan de verheffing van de arbeiders. De eerste stroming was paternalistisch: mensen die het goed bedoelden en het wel voor de arbeiders zouden regelen (b.v. de Maatschappij tot Nut van het Algemeen); de tweede stroming vond dat arbeiders zichzelf moesten helpen. De grote man hiervan was de Goese advocaat M.J. de Witt Hamer. Hij stimuleerde arbeiders zich te organiseren in bijvoorbeeld cooperaties en door zijn streven ontstond in Goes in 1867 als eerste in het land zo'n vereniging: De Goesche Arbeidersvereniging. Het bestuur bestond uit een smid, een timmerman en twee metselaars. Later is deze vereniging veranderd in de woningbouwvereniging "Help U Zelve, door en voor arbeiders". Zulke cooperaties zijn er veel opgericht, en helaas ook weer opgeheven bij het uiteenvallen van de rode familie.

In 1873 besloot de gemeenteraad geen grond voor woningbouw aan "Help U zelve" te verkopen omdat: " de te bouwen woningen betrokken zouden worden door de fatsoenlijke arbeiders uit de minder goede huizen en hutten, welke hutten dan een welkom toevluchtsoord aanbieden voor de armen van elders, die zich hier willen vestigen."

In 1898 schreef het college van B. en W. aan de minister

